

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА БАЗІ СТУДЕНТСЬКОГО
МІСТЕЧКА УНІВЕРСИТЕТУ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувачка 2 курсу 07-211М групи
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»

Тетяна КРАВЧЕНКО

Керівник: Володимир ГУРІЧ, к. пед. наук, доцент

Рецензент: Надія САБАТ, к. пед. наук, доцент
кафедри соціальної роботи та соціальної
педагогіки ПНУ імені Василя Стефаника

Івано-Франківськ 2024

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	8
1.1. Внутрішньо переміщені здобувачі вищої освіти як особлива соціальна група.....	8
1.2. Сучасні концептуальні уявлення про соціальну адаптацію особистості.....	13
РОЗДІЛ II. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СТУДЕНТСЬКОГО МІСТЕЧКА	20
2.1. Міждисциплінарна експлікація процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти.....	20
2.2. Студентське містечко як середовище соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти.....	25
2.3. Програма адаптувального соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти засобами Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти..	31
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
Додатки	47
ДОДАТОК А Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	47

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасність характеризується багатозначністю, поліаспектністю та важко прогнозованістю процесів, хаотичність і мозаїчність яких утворюють буттєве полотно першої чверті ХХІ століття. Процеси і явища, характерні для сучасного суспільства, актуалізують науковий інтерес до розвитку і соціального становлення людини в конкретному соціальному просторі. В будь-який період історії суспільство впливає на молоде покоління, генеруючи одночасно як чинники розширення можливостей розвитку молоді людини, так і певний комплекс негативних впливів. Соціальне самопочуття молоді є одним із базових індикаторів розвитку суспільства, визначаючи тренди його подальшого розвитку та експлікуючи вектори очікуваного суспільством прогресу або згубного для соціуму регресу. Розв'язання широкого кола питань залежить від чинників соціального життя, а для того щоб формування молодого покоління відбувалося відповідно прогресивним соціальним процесам, треба ретельно й науково виважено визначити роль і місце молоді в суспільстві та окреслити спектр проблем, розв'язання яких покращить загальну картину реалізації молодіжної політики під впливом держави і громадянського суспільства. Актуальність вивчення проблеми молодого покоління, його соціального становлення через освіту і виховання, соціальної адаптації та соціалізації, інтеграції в суспільне життя знаходяться у фокусі уваги і на перехресті різних наук, серед яких соціальна робота, педагогіка, ювенологія, соціологія, психологія, політологія тощо.

Із 24 лютого 2022 року Україна живе в стані відкритого збройного протистояння з державою-агресором – російською федерацією. Війна, що продовжується вже третій рік, кардинально впливає на всі сфери суспільного життя – соціальну, політичну, правову, економічну,

культурну тощо. Сотні тисяч українців були вимушені кинути свої домівки і шукати безпечного життя в західних регіонах України та за кордоном. Серед внутрішньо переміщених осіб та біженців значну кількість складають діти і молоді люди студентського віку. Складність проблеми полягає в тому, що певна частина українських вишів набула статусу релокованих, тобто переміщених із небезпечних у військовому плані міст України до більш безпечних. Як приклад – Херсонський державний університет, що був евакуйований із тимчасово окупованого Херсона до Прикарпатського національного університету в місті Івано-Франківськ. Причому херсонський виш не припиняв свою діяльність ні на один день, що дозволило зберегти і викладацький склад, і контингент здобувачів вищої освіти. Саме в умовах воєнного стану сформувалася особлива соціальна група – внутрішньо переміщені здобувачі вищої освіти. Це молоді люди, котрі знайшли свою другу «альма матер» в інших містах України або переїхали разом із рідним релокованим вишем. Нове соціальне середовище, навіть максимально дружнє до індивіда, завжди провокує стрес – великий або маленький. Це свого роду нова екосистема, в якій, перш за все, необхідно адаптуватися. Новий побутовий і академічний простір, нові викладачі та колеги по навчанню, незвичний міський ландшафт, кліматичні умови, місцеві правила, ментальні відмінності, ритуали, особливості комунікації – все це актуалізує процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти.

Особливим простором буття для внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти є студентське містечко, що є регламентованим законодавством України і внутрішніми правилами вишу середовищем зі своїми законами співіснування здобувачів вищої освіти та персоналу вишу. Для внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти, котрі відчули на собі жахи війни, потребують особливої уваги з боку адміністрації вишу, керівництва студмістечком, викладачів,

одногорупників. Така увага з боку усіх небайдужих людей сприятиме їхній адаптації до нових умов життя та подальшої соціалізації.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної магістерської роботи: **«Соціальна адаптація внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти на базі студентського містечка університету».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри філософії, соціології та соціальної роботи «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 11.09.2023 р. № 1, від 02.09.2024 р. №1), а також наказом по Херсонському державному університету.

Мета дослідження полягає у виявленні механізмів соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти на базі студентського містечка університету.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- виявити ключові характеристики внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти як особливої соціальної групи;
- висвітлити сучасні концептуальні уявлення про соціальну адаптацію особистості, зокрема – здобувача вищої освіти в умовах навчального закладу;
- здійснити міждисциплінарну експлікацію процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти;
- дослідити студентське містечко як середовище соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти;

– розробити Програму адаптувального соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти засобами Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти.

Об’єкт дослідження – процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти.

Предмет дослідження – особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти на базі студентського містечка університету.

Для розв’язання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: аналіз наукових літературних джерел, синтез положень, спрямованих на підтвердження вже доведених тверджень, систематизація даних про соціальну адаптацію ВПО в Україні. Метод поняттєвого аналізу дав можливість висвітлити сучасні концептуальні уявлення про соціальну адаптацію особистості, зокрема – здобувача вищої освіти в умовах навчального закладу. Синергетична методологія сприяла міждисциплінарній експлікації процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на рівні магістерської кваліфікаційної роботи досліджено особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти на базі студентського містечка університету. Авторкою самостійно розроблено Програму адаптувального соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти засобами Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти.

Практична значущість одержаних результатів випускної роботи. Використані в роботі підходи та одержані за їх допомогою дослідницькі результати розширюють теоретичний масив соціальної роботи та інших наук щодо осмислення сучасних аспектів соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти на базі студентського містечка університету за участі Соціально-психологічної

служби ВНЗ. Матеріали даного магістерського дослідження можуть бути використані в практичній діяльності Соціально-психологічної служби ВНЗ або аналогічних структур. Також матеріали роботи можуть стати у нагоді в процесі розробки спеціальних і загальних навчальних курсів для здобувачів вищої освіти спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», «Психологія», «Соціологія». Отримані дослідницькі результати можуть стати підґрунтям для подальших наукових розвідок, присвячених проблематиці соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти на базі студентського містечка університету, а також ролі Соціально-психологічної служби в цьому процесі.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 11.09.2023 р. № 1, від 02.09.2024 р. № 1). Результати дослідження стали предметом доповіді під час I Регіональної науково-практичної конференції «Теорія та практика соціальної роботи: досвід, сучасний стан, стратегії» для здобувачів вищої освіти та молодих науковців (03-04 грудня 2024 року, м. Івано-Франківськ), а також опубліковані у вигляді статті: **Кравченко Т. Ф. Чинники соціальної адаптації студентів-переселенців до умов студентського містечка. *Магістерські студії: електронний альманах. 2024. Вип. XXIV. С.***

Структура випускної роботи: складається зі вступу, двох розділів, п'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (43 найменування). Дослідження містить 1 рисунок, 1 додаток. Основний текст дослідження викладено на 41 сторінці.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

1.1. Внутрішньо переміщені здобувачі вищої освіти як особлива соціальна група

Війна, розв'язана російською федерацією проти суверенної України, кардинально змінила не тільки всі сфери суспільного життя, але й породила ряд соціальних проблем, із якими наша держава ще не стикалася. В зв'язку з масовим переселенням українців із територій, охоплених війною в більш безпечні регіони України або в закордонні країни, в повсякденному лексиконі та в наукових дискурсах з'явилися поняття «біженці» та «внутрішньо переміщені особи» (далі – ВПО). Вказані соціальні групи складаються з людей, які вимушено полишили свої домівки в пошуку нового для себе простору – безпечного і зручного для життя. Перш за все йшлося про дітей, людей похилого віку, осіб із обмеженими можливостями. Мешканці Херсонщини та інших регіонів України, що найбільше постраждали від війни, знайшли прихисток у Києві, Львові, Тернополі, Ужгороді, Рівному та інших містах і селах. Поява в суспільному просторі нової соціальної категорії згенерувала цілий шерег проблем – політичних, економічних, соціальних, правових, культурних тощо.

Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено, що ВПО – «...це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства,

порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [14].

Значну частину ВПО складають здобувачі вищої освіти, яких війна захопила серед навчального процесу і примусила вирішувати складні питання щодо подальшої освіти. Перша ділема – перевестися до закладу вищої освіти в іншому регіоні України або за кордоном, припинити процес навчання або продовжити навчання в своєму виші в режимі *он-лайн*. Такі юнаки та дівчата є однією з соціально найбільш незахищених і вразливих верств населення: в результаті військових дій вони нерідко втрачають контакти з рідними та близькими, позбавляються житла, звичного життєвого модусу, а відтак – змушені пристосовуватися до нових життєвих ситуацій. Саме так починається процес соціальної адаптації, тобто пристосування до нових умов життя. Людина трансформується в повноцінного члена суспільства – громадянську особистість, коли вона адаптується до соціального середовища, стає не тільки повноправним і автономним індивідом, але й особою, котра несе відповідальність не тільки за себе та близьких, але й за інших членів суспільства. Прогрес особистості визначається не цілями, а процесами, які генерують максимум хаосу та варіантів його зростання за наявності певних обмежуючих чинників, але за умов здатності до індивідуальних і соціальних трансформацій.

Із перших днів повномасштабного вторгнення російської армії на територію суверенної України Міністерством науки і освіти України було окреслено коло ключових проблем, що вимагають негайного оперативного розв'язання, а саме:

- обмежений доступ здобувачів вищої освіти і викладачів до навчальних матеріалів і засобів навчання;
- руйнування інфраструктури, зокрема – будівель і допоміжних споруд навчальних закладів;
- ймовірне зниження якості освітнього процесу;

- загроза життю і здоров'ю як здобувачів вищої освіти так і викладачів вищих навчальних закладів;

- безпека всіх учасників освітнього процесу – здобувачів вищої освіти та їхніх батьків і близьких, викладачів вищих навчальних закладів, допоміжного персоналу вишів;

- переміщення в безпечні регіони України та за кордон учасників освітнього процесу;

- вимушена і не визначена щодо протяжності в часі пауза в освітньому та виховному процесі.

Студенти, які здобували відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень та мали реєстрацію за місцем проживання в гуртожитках, «...після зняття з реєстрації мають право на отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи у випадку, якщо не бажають повернутися до попереднього місця проживання. З метою обліку таких осіб створюється Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб. Порядок створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної бази визначає Кабінет Міністрів України. Внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами та свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами» [2, с. 29].

Відтак, є підстави стверджувати, що переміщеним студентам особливо складно в стані війни, коли багатократно зростають соціальні, політичні, економічні, культурні проблеми, а для окремої людини, користуючись влучним висловом Е. Фромма, проблемою постає власне існування. Крім необхідності налагоджувати своє особисте життя, студенти-ВПО повинні знайти технічні і фізичні можливості для організації освітнього процесу в дистанційному форматі – якщо

студентом було обрано такий формат. Нерідко це ускладнюється труднощами придбання необхідного для освітнього процесу технічного обладнання, а також вільного і безпроблемного доступу до мережі Інтернет. Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що студенти, перебуваючи перманентно в стресових умовах обробки значного масиву вхідної інформації за короткий час, знаходяться під «пресом» значного навчального навантаження через необхідність написання бакалаврських і магістерських робіт, а головне – відчують виснажливу втому через ситуацію невизначеності. З точки зору соціальної філософії студенти-ВПО, змінюючи звичне життєве і академічне середовище, набувають стану екзистенційної дисгармонії, в якому зникає те, що німецький філософ М. Гайдеггер визначив поняттям «дім буття».

Варто наголосити, що студентська молодь виступає потужним локомотивом інновацій і прогресу в розвитку України. «Її ідеї, ентузіазм та здатність до співпраці є ключовими елементами, що визначають не лише їхню власну долю, але і майбутнє всього народу. Проте в умовах війни стає вразливою групою і потребує підтримки на державному та громадському рівні. Окрема увага приділена розгляду ресурсів соціальної роботи як комплексної фахової діяльності. Такі сучасні тенденції розроблені як виклик тим практикам і політиці, що зводять людей і їхній потенціал до дефіциту, патологій, проблем і дисфункцій. В період кризи вкрай важливим є необхідність адаптувати освітні програми та гнучко реагувати на зміни для організації освітнього процесу. Це дозволяє забезпечити більш ефективне навчання та враховувати індивідуальні потреби здобувачів вищої освіти» [8. с. 680-381].

Є підстави погодитися з висновком О. Столярик і Т. Семигіної відносно того, що «важливого значення в загальній системі соціальної підтримки студентської молоді в умовах війни в Україні набувають

ресурси соціальної роботи як комплексної фахової діяльності. Сьогодні серед них особливо продуктивним є підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта, який розроблений як виклик тим практикам і політиці, що зводять людей і їхній потенціал до дефіциту, патологій, проблем і дисфункцій» [35, с. 64].

За результатами дослідження, проведеного Ю. Дмитренко, студенти-ВПО найчастіше зустрічаються з такими труднощами: «... відчутна різниця у навчальних предметах та кількості їх годин у порівнянні зі звичним закладом вищої освіти; зміна стилю викладання та подачі матеріалу, застосування інших методик навчання; психологічний бар'єр та дискомфорт у спілкуванні з викладачами та адміністрацією; відчуженість нового студентського колективу, групи, тощо; постійні стреси через різку зміну звичного середовища життя; страх виявити свої здібності та неможливість їх розвитку; недостатня кількість інформації від міської та державної влади, яка б підтримувала та допомагала студентам-переселенцям адаптуватися до нового середовища; постійна тривога за своїх рідних та близьких, які лишилися на окупованій території; внутрішній страх перед новим, самоневизначеність та невпевненість в собі» [10, с. 17-18].

Проблематиці внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти як особливої соціальної групи, присвячено наукові розвідки зарубіжних дослідників. Х. Ахмад і Х. Ікбал зазначають, що за наявності у людини адекватних стратегій подолання складнощів та гарної соціальної підтримки, ці чинники здатні знизити рівень акультураційного стресу, тоді як неадекватне подолання труднощів, а відтак – низька соціальна підтримка здатна погіршити наслідки акультураційного стресу. Ресурси подолання складнощів у студентів-переселенців можуть бути покращеними шляхом нормалізації набору стресорів, із якими вони стикаються в разі зміни звичного місця перебування, надання їм освітніх послуг відносно різних джерел, із яких вони можуть отримати допомогу,

покращення їхніх навичок вирішення проблем і розвитку в цих здобувачів вищої освіти соціальних навичок, що призведе в підсумку до кращої соціальної взаємодії [39].

Британська дослідниця О. Губіна та її українська колежанка М. Бойченко, аналізуючи адаптацію внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти до нового середовища навчання у воєнний період, підкреслюють: особливої уваги потребує проблема академічної адаптації, зокрема – такі питання як академічна мобільність студентів, викладачів вишів; розробка нових навчальних програм; адаптація до нового освітнього середовища; мовна адаптація; навчання під час повітряних тривог; офлайн-навчання; відсутність інтернету або його нестійкість; відсутність відповідних мобільних застосунків; негаразди в роботі онлайн-платформ навчальних закладів; проблеми процесів цифровізації, такі як неможливість проводити або створювати електронні навчальні програми, електронні ресурси релокованих вишів [40].

Отже, внутрішньо переміщені здобувачі вищої освіти у воєнний період є особливою соціальною групою, представники якої потребують значної уваги з боку державних соціальних служб, громадських організацій (як світських так і церковних), орієнтованих на надання соціальних послуг, викладачів вишів, фахівців соціально-психологічної служби навчальних закладів та інших зацікавлених суб'єктів.

1.2. Сучасні концептуальні уявлення про соціальну адаптацію особистості

Взагалі саме поняття «адаптація» висходить за своїм сенсом у царину біології, де адаптація організму – це його пристосування до умов існування, до екосу (сфери життя), в якому належить існувати з максимально можливим рівнем задоволення життєвих (вітальних)

потреб. Незадовільна адаптація веде до дисгармонії відносин організму з навколишнім середовищем, що з плином часу може призвести до дезадаптації, внаслідок якої або організм гине, або шукає інше середовище існування і адаптується до нього. Видова адаптація в процесі еволюції проходить довгий і складний шлях, забезпечуючи популяції оптимальне пристосування до складних, динамічно змінюваних умов навколишнього середовища. З біології поняття «адаптація» прийшло в соціальні науки, де знайшло своє логічно обумовлене місце.

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає наступне визначення адаптації. «Адаптація, -ї, ж. 1. біол. Пристосування організмів, органів чуття до умов існування, до оточення. Адаптація організму – пристосування організму до змінюваних умов середовища. Адаптація рецепторів – зниження чутливості рецепторів до постійно діючих подразників. Зорові адаптація – пристосування ока до різних рівнів яскравості. Психічна адаптація – пристосування психічної діяльності людини до умов і вимог навколишнього середовища. Слухові адаптація – пристосування органа слуху до змін інтенсивності сили звуку. Тактильна адаптація – зниження чутливості тактильних рецепторів до дії подразників. Температурна адаптація – зниження чутливості терморецепторів до дії постійної температури. Фізична адаптація – пристосування організму до фізичних навантажень, що змінюються. Фізіологічна адаптація – сукупність фізіологічних реакцій, які лежать в основі пристосування організму до змін умов навколишнього середовища. 2. спец. Настроювання системи на умови застосування» [6, с. 11].

У словнику «Британіка» адаптація тлумачиться наступним чином. «1. Те, що адаптовано особливо : фільм, книга, вистава тощо, які змінено, щоб їх можна було представити в іншій формі. 2. Зміна в рослині чи тварині, яка робить її здатнішою жити в певному місці чи

ситуації. Приклад: «Еволюційні пристосування комахи дозволяють їй бути майже непомітною, навіть сидючи посередині листка». 3. Процес зміни, щоб відповідати певній меті чи ситуації: процес адаптації, інструмент, призначений для легкої адаптації» [41].

Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи дає наступне визначення поняття «адаптація». «Адаптація (лат. *adaptatio*, від *adapto* – пристосовую) – пристосування до зовнішніх умов; моральна адаптація – соціальна адаптація, що виявляється в пристосуванні людини як особистості до життя в соціальному оточенні (сім'я, трудовий колектив, інші соціальні групи) у відповідності з моральними вимогами в цьому оточенні і своїми особистими уявленнями про добро і зло, потребами, інтересами тощо. Відбувається у процесі соціалізації людини, критичного засвоєння норм і цінностей соціального середовища, інтеріоризації моральних цінностей колективу, тобто трансформації зовнішніх щодо неї загальних моральних вимог в самовимоги. Адаптацію проходить кожна людина у процесі свого індивідуального розвитку завдяки освіті і вихованню, трудовій і професійній підготовці» [33, с. 104].

У тому ж словнику наведено конкретизоване визначення соціальної адаптації. «Адаптація соціальна – вид взаємодії особистої або соціальної групи із соціальним середовищем, під час якої вимоги й очікування суб'єкта діяльності узгоджуються з особливостями середовища, активне пристосування до його змінних умов, наслідком чого є зміни стереотипів свідомості і поведінки, напрямків і технологій діяльності» [33, с. 53].

Як можна бачити, автори «Словника професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи» пропонують ототожнювати поняття «моральна адаптація» і «соціальна адаптація», що виявляється в пристосуванні індивіда як особистості до повноцінного життя в соціальному оточенні, складовими якого є сім'я,

трудоий або навчальний колектив, друзі, однодумці, інші соціальні групи. На відміну від біологічної адаптації пристосування до соціального середовища носить більш складний характер, обумовлений динамічною біосоціальною природою людини, яка за визначенням Арістотеля є «істотою соціальною». В сучасній науці виділяють із метою підкреслення превалювання тих чи інших складових у цілісній системі адаптації здебільшого виділяються 5 основних видів: фізіологічна, психічна, соціально-психологічна, психофізіологічна та професійна адаптація.

Слід підкреслити, що соціальна адаптація загалом є взаємодоповнюючим і взаємопов'язаним поняттям, адже має свого роду «понадзавдання» – допомогти особистості пристосуватися до середовища, сформувати або відновити соціальні функції. Традиційно сформована культура та властиві сучасності форми відносин в суспільстві покликані при цьому виконувати об'єднувальні функції відносно світів людського буття – системного й життєвого. Іншого роду небезпека для індивіда полягає в надмірній раціоналізації життєвого світу, що активізує процеси відчуження та самовідчуження людини в соціальному просторі: тут йдеться про незадовільний стан соціальної адаптації. В процесі пристосування до нового для себе соціального середовища людина приєднується до того самого попперівського «Світу-3»: до простору ідей, об'єктів культури, історичних артефактів, творів мистецтва, патернів цивілізації тощо. В такому вимірі соціальна адаптація сприяє формуванню у людини комплексу індивідуальних якостей, беззаперечну соціальну цінність серед яких мають ті, що сприяють духовній діяльності Людини-творця.

Вітчизняна вчена О. Бондаренко вказує в своєму дисертаційному дослідженні на те, що для оптимізації адаптаційних процесів, сприяння їхній позитивній результативності, «... необхідно аналізувати і осмислювати як самі зміни в різних сферах життя людини, так і

виявляти характер, спрямованість і тенденції адаптування до них членів суспільства. Оскільки кардинальні перетворення відбуваються в суспільному устрої держави, у принципах організації виробництва, методологічних засадах регулювання суспільних відносин, які безпосередньо стосуються суспільного буття, то й процеси адаптації також охоплюють широкий спектр найрізноманітніших сторін життя, а це, в свою чергу, зумовлює той факт, що до вивчення адаптаційних процесів звертаються дослідники різних галузей наукового пізнання – антропологи, психологи, психіатри, соціологи та інші категорії дослідників, в тому числі і філософи» [4, с. 3].

Видається цілком логічним припущення стосовно того, що людина в результаті соціальної адаптації вступає в різноманітні взаємовідносини з навколишнім світом – пізнає, оцінює та перетворює його, відповідно до власних інтересів та інтересів суспільства. Глибина й зміст соціальної адаптації визначається таким чином, що відображення й засвоєння людиною світу в них реалізується у вигляді бажань, прагнень, інтересів, почуттів, емоцій. Адаптація молодих людей – студентів, є складним процесом, який стосується їхнього юридичного статусу, прав та обов'язків, одночасно створюючи, принаймні – вказуючи умови отримання доступу до вищої освіти, соціальної, організаційної, правової, психологічної та медичної допомоги тощо. Адаптація індивіда до нових умов життя, які нерідко є насиченими соціальними суперечностями, в більшості випадків супроводжується кризовими станами, психічними розладами, відчуттям дискомфорту і соціальної фрустрації. Але для осіб із високим рівнем резистентності зовнішнім негативним впливам процес соціальної адаптації розвивається без відчутних проблем.

Ю. Жданович, узагальнюючи різні наукові тлумачення поняття «соціальна адаптація», розглядав її як процес, «... за якого особистість пристосовується до соціального середовища і при цьому впливає на це середовище, що також спричинює зміни останнього, то варто говорити

про тісний зв'язок адаптації з інтеграцією. Соціальна адаптація тісно пов'язана з інтеграцією особистості в систему соціально-психологічних зв'язків та стосунків, що виникають у новому соціальному середовищі життєдіяльності. Разом із тим можна говорити, що інтеграція в групу є результатом успішної адаптації особистості» [13, с. 206].

Зазначимо, що таке тлумачення соціальної адаптації доволі коректно характеризує соціальну адаптацію ВПО, адже вони суттєво впливають на всі аспекти життя того нового середовища, в якому опинились за різних умов. У даному контексті розглядаємо ВПО, які обрали для себе нове життєве середовище, безпечне від загроз війни. Зазвичай соціальна адаптація розглядається у вузькому і широкому вимірах. У вузькому – коли мова йде про адаптацію одного індивіда чи невеликої за кількістю членів соціальної групи. В широкому вимірі адаптація охоплює великі процеси – глобальних масштабів, коли йдеться про адаптацію до нових форм організації суспільного буття, до нових цивілізаційних принципів, світоглядних дороговказів, суспільних ідеалів, за якими будуть жити великі соціальні групи.

Сучасні вітчизняні науковці Я. Юрків і Д. Луканов, досліджуючи складнощі соціально-психологічної адаптації ВПО до нових умов життя та прийшли до висновку, що пошук адекватних шляхів, способів психолого-педагогічної допомоги ВПО, в пристосуванні (адаптації) до умов життя в новому соціокультурному середовищі, повинно стати ключовою складовою соціальної роботи з ними [37].

Українська дослідниця І. Тітар виокремлює два теоретико-методологічні підходи, що знаходяться поза межами конкретної науки та демонструють доволі відмінні ракурси погляду на те, чим саме є адаптація ВПО: соціокультурний і ресурсний. Перший, соціокультурний підхід орієнтовано здебільшого на внутрішній світ людини, на суб'єктивні показники адаптації, а ресурсний – охоплює зовнішні ознаки ВПО та, відповідно, об'єктивні параметри [36].

Підсумовуючи та узагальнюючи викладене у даному блоці дослідження, зазначимо: соціальна адаптація має чітко виражений бівалентний характер – вона розуміється як процес, в якому і особистість і соціальне середовище є взаємно впливаючими адаптивними системами, які характеризуються активним впливом одне на одного. Сутність адаптації полягає не стільки й не скільки в прийнятті окремих елементів реальності, скільки в соціальній та психологічній апропріації незвичної моделі цілісної системи відносин, у соціальній та психологічній спроможності інтегруватися в нестандартну ситуацію переходу від звичного способу життя до екстраординарного. Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що саме в соціальній адаптації зосереджено потужний потенціал становлення особистості в новому для неї соціальному просторі, система якого є складною, багатоступеневою, з різноспрямованими зв'язками, що опосередковуються чисельними обмеженнями, умовностями та регламентаціями.

РОЗДІЛ II
ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ СТУДЕНТСЬКОГО МІСТЕЧКА

**2.1. Міждисциплінарна експлікація процесу соціальної адаптації
внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти**

У попередніх частинах дослідження ми наголошували на тому, що адаптація внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти є складним процесом, який стосується їхнього юридичного статусу, прав та обов'язків, створюючи одночасно умови отримання доступу до вищої освіти, а також до соціальної, організаційної, правової, психологічної та медичної допомоги. Своєю чергою, глибина і зміст соціальної адаптації визначається таким чином, що відображення й засвоєння людиною світу в них реалізується у вигляді бажань, інтенцій, почуттів, інтересів, емоцій. У даному блоці роботи ми зробимо спробу міждисциплінарної експлікації процесу адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти. Вище ми розкрили зміст соціальної адаптації, бачиться логічним приділити увагу процесам психологічної адаптації вказаної соціальної групи, проаналізувати сутність процесу педагогічної адаптації та розглянути процес політичної соціалізації, який бачиться першою похідною від соціальної адаптації особистості. Тобто, говорячи про міждисциплінарну експлікацію адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти, маємо на увазі аспекти декількох наук – соціальної роботи, психології, соціології, педагогіки, політології.

Процес психологічної складової соціальної адаптації є надзвичайно динамічним, а результат його залежить від ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників та функціонального стану самого індивіда. Іншими словами, «... кожна людина ставиться до одних і тих самих подій по-різному, а аналогічний стимул у різних людей може

викликати зовсім несхожі реакції у відповідь. Отже, на даний час вивчення механізмів і закономірностей адаптації внутрішньо переміщеної особи в різноманітних навчальних умовах набуває важливого значення. Сучасне суспільство потребує людей, які будуть здатні не тільки співіснувати з навколишньою реальністю, а й реалізовувати свій внутрішній потенціал, тому надзвичайно важливо пришвидшити процеси адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового для них способу життя і діяльності, дослідити психологічні особливості осіб цієї категорії, а також виявити психолого-педагогічні умови оптимізації цього процесу. Поточні й майбутні успіхи студентів, процес їхнього професійного становлення залежать від того, який обсяг витрат та бюджет часу знадобиться для того, щоб відбувся процес адаптації» [26, с. 116].

У широкому розумінні, психологічна адаптація постає як ефективний інструмент для вирішення такої проблеми, як формування у студента (студентки) необхідного рівня академічної діяльності, що залежить від того, як швидко та безболісно відбувається процес адаптації, наскільки значними є фізичні, інтелектуальні та психічні зусилля студента у напрямі реалізації максимально позитивних результатів адаптації. Психологічна підтримка внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти осіб має полягати в тому, щоб допомогти їм стабілізувати емоційні стани, намічати та реалізовувати особистісні цілі. Психолог має допомогти усвідомити наявну ситуацію, формувати здоровий психологічний клімат у студентських колективах, сприяти психологічній підтримці тим особам, котрі знаходяться в кризових і передкризових станах, готувати внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти до проблемних ситуацій, які можуть виникнути в процесі інтеграції в нове буттєве середовище. В навчальному закладі має бути створена атмосфера сприяння процесам успішного навчання, виховання, соціалізації, самореалізації, успішної інтеграції, оскільки повноцінний

розвиток особистості є фундаментальною умовою суспільного благополуччя, взаємопорозуміння та гармонії.

Розглянемо педагогічну складову соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти. Для їх повноцінної інтеграції в освітній процес у новому навчальному закладі необхідним бачиться спеціально змодельованої ситуації успіху, а саме – стимулювання конструктивної ініціативи, креативності, прагнення до самостійності. Викладачам, т'юторам, кураторам, фахівцям студентського містечка треба відмовитися від надмірної опіки внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти, натомість надавати їм право вибору в спірних ситуаціях, уникати практики примусу та диктату, пропонувати цікаві форми відпочинку з елементами туризму, краєзнавства, а також спортивної, екологічної, волонтерської та історично-меморіальної діяльності. Позитивну роль відіграватиме залучення зазначених осіб до масштабних університетських або факультетських справ з досягненням кінцевого результату. При цьому обов'язковою є адекватна, доброзичлива оцінка діяльності, заохочення до інших форм суспільної роботи з соціально-схвальним результатом. Ефективним напрямом роботи з внутрішньо переміщеними здобувачами вищої освіти є допомога у встановленні позитивних дружлюбних контактів з іншими студентами як на рівні групи, так і у просторі навчального закладу. Позитивну роль відіграють громадські об'єднання – як світські так і релігійні, де студент матиме можливість максимально виявити свої особистісні якості, нахили, інтереси тощо.

Як слушно зауважує С. Крошка «позитивний результат може бути досягнутий лише завдяки загальній, інтегрованій, спільній діяльності в області полікультурної освіти. Це є неодмінною умовою для надання ефективної допомоги, підтримки життєвого самовизначення особистості студента-переселенця у соціальному просторі, його адаптаційної орієнтації у новому полікультурному середовищі, бо тільки згуртований

колектив, друзі зможуть забезпечити повноцінний розвиток та навчання таких дітей» [20, с. 8].

Важливо зазначити, що соціальна адаптація тісно пов'язана з процесом соціалізації, зокрема – політичної, що відіграє безумовно важливу роль у патріотичному вихованні студентської молоді. У найбільш загальному розумінні політична соціалізація – це «процес становлення індивіда як суб'єкта політики, формування в нього особистісних якостей, ціннісних установок, поведінкових моделей, що дозволяють адаптуватись до даної політичної системи і виконувати в ній певні функції...Цей процес є складним, багатоаспектним; він характеризується впливом на людину певного комплексу факторів: внутрішніх та зовнішніх. До перших відносяться механізми реагування індивіда на певні стимули, прояви соціальної активності самої людини, аспекти її суспільно-політичного досвіду. Другі — це цілеспрямовані та стихійні чинники навколишнього середовища: політичні інститути, соціальні групи, друковані та електронні засоби інформації, окремі особистості» [25, с. 7].

Політична соціалізація являє собою процес інтеграції індивіда в систему політичних відносин і структур та складається із декількох компонентів:

- 1) апропріація (добровільне прийняття) норм, що регулюють політичні відносини в суспільстві;
- 2) політична орієнтація, свідомо фіксація прийнятних для індивіда складових політичного життя суспільства;
- 3) вибір політичної партії або руху відповідно до власних уподобань, інтеграція в цю групу або приєднання до руху;
- 4) свідоме, добровільне виконання певних політичних функцій та демонстрація відповідної політичної поведінки.

У сучасній педагогічній науці адаптація студентів визначається сучасними вітчизняними ученими як комплексний процес, що

обумовлюється взаємодією «... психологічних, соціальних і біологічних факторів, до яких відносять:

– по-перше, рівень підготовки до навчальної діяльності (професійна спрямованість, соціальна активність);

– по-друге, розвиток індивідуальних здібностей до адаптації (індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів, рівень мотиваційно-рефлексивного пізнання особистості);

– по-третє, педагогічний вплив на процес адаптації (підготовка викладачів навчального закладу, особистісно зорієнтований підхід до навчання й виховання студентів, забезпечення педагогічної підтримки з боку професорсько-викладацького складу університету, тьюторів академічних груп);

– по-четверте, умови навчання і проживання (організація навчально-виховного процесу, задоволеність міжособистісними відносинами в академічній групі, рівноправність студентів)» [11. с. 70].

У контексті дослідження виділимо ключові, на наш погляд, етапи розгортання процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти:

I етап. Характеризується певною ейфорією (пов'язаною з безпекою), оптимістичними очікуваннями людини, сподіваннями на краще, позитивними надіями на майбутнє.

II етап. Виокремлюється загостренням негативного впливу нового соціального середовища на людину, що провокує та активізує відчуття розчарування, викликає стан депресії та психічного або/і фізичного дискомфорту.

III етап. Характеризується максимально гострим проявом відчуттів, що проявилися на другому етапі, можливе підсилення психосоматичних розладів і стану дискомфорту.

IV етап. Virізняється поступовим розвитком почуття життєвого оптимізму, відчуттям задоволеності новими умовами життя і чіткими проявами ознак інтегрованості до нового життєвого простору.

V етап. Виокремлюється від попередніх етапів тим, що він завершується повною адаптацією особистості. Але в той же час певна частина внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти не зможуть або не захочуть повністю адаптуватися до нового життєвого простору та після перемоги України у війні та нормалізації соціально-політичної ситуації повернуться на попереднє місце проживання.

Українська дослідниця О. Алпатова стверджує, що внутрішньо переміщені студенти безумовно потребують соціальної адаптації до того середовища, у якому вони змушені жити і навчатися внаслідок умов, пов'язаних із російсько-українською війною. Проведені О. Алпатовою наукові дослідження серед студентів показали, що «...для більшості осіб їх актуальний стан характеризується відчуттям пригніченості, суму та краху багатьох надій, втрати перспективи життя і професійного розвитку. Соціально-психологічна адаптація стає для них складним процесом, де з'являється необхідність освоювати нові соціальні ролі, формувати нову ідентичність, нове самосприйняття, вирішувати питання щодо майбутньої професії» [1, с. 7].

Отже, соціальна адаптація внутрішньо переміщених студентів містить в собі декілька складових, вона є тривалою та вимагає новітніх міждисциплінарних підходів, методів і технологій. Співпраця педагогів, психологів і соціальних працівників сприятиме інтеграції внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти до соціокультурного і навчального середовища, поступовому розв'язанню ними інформаційних, освітніх, соціокультурних та економічних проблем.

2.2. Студентське містечко як середовище соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти

Аналіз сучасного академічного простору доводить, що є три складові якості освітньої діяльності, які найбільш істотно впливають на показники рівня вищої освіти. По-перше – це якість викладацького корпусу, що забезпечується високою кваліфікацією професорів, доцентів, викладачів і якість освітніх програм, їх відповідність запитам суспільства. По-друге – це якість підготовки здобувачів вищої освіти, яка в сучасному інформатизованому, цифровізованому, технологізованому світі може бути реалізована тільки за умов урізноманітнення освітніх програм, а також зростання значення інструментів навчально-професійної орієнтації та стимулювання молоді до отримання якісної вищої освіти. І, нарешті, по-третє – це якість інфраструктури і «фізичного» освітнього середовища вищих навчальних закладів, що охоплює весь комплекс умов їх функціонування, включаючи комп'ютерні мережі, спортивні комплекси, екопарки, мистецькі локації, сучасні бібліотеки, що може бути реалізовано тільки за умов збереження державного підходу до вищої освіти як загальнонаціонального пріоритету.

У даній частині дослідження йтиметься саме про інфраструктуру та «фізичне» навчальне середовище, а саме – про студентське містечко як середовище соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти. Формування функціонального контенту студентських освітньо-культурних просторів, будівель і комплексів фундаменталізується на «двох китах» – культура і освіта у вільний від навчання час. В умовах сучасності студентське містечко – це раціональний простір, в якому студенти можуть комфортно жити, працювати в бібліотеках, лабораторіях і коворкінг-центрах, відпочивати в парках, на спортмайданчиках і в басейнах, загартовуватися в

тренажерних залах, спілкуватися в ток-клубах, студентських кафе; займатися музикою, живописом, скульптурою, театром, танцями, літературою. І це далеко не повний перелік – у деяких європейських і американських кампусах створено локації, де студенти з різних країн мають можливість задовольняти свої релігійні потреби.

Беззаперечним є твердження стосовно того, що «... студенти проводять значну частину свого часу за межами лекційної зали чи навчальної аудиторії (групи приміщень, які ми можемо віднести до офіційного або формального простору для навчання). В цей час вони спілкуються, самостійно навчаються, відпочивають. Причиною даного явища є відсутність у більшості студмістечок освітньо-культурних просторів і будівель. Цей простір провокує соціальну взаємодію: несподівані зустрічі, імпровізовані розмови, створює відчуття приналежності до певної соціальної групи. Він сприяє особистісному і професійному зростанню» [9, с. 50].

Традиційно гуртожиток – це не лише місце проживання студентів, але і нова соціальна екосистема, мікросередовище, в якому формуються перспективні тренди професійного і духовного розвитку здобувачів вищої освіти, подолання складнощів і протиріч процесу їх адаптації до нових соціально-побутових умов життя. Студентське містечко – це складноструктурована педагогічна система, в якій живуть молоді люди, характер, звички, поведінкові моделі та життєві установки яких ще не сформувалися повністю. Педагогічна наука свідчить про те, що формування особистості молодої людини здійснюється під впливом процесів спілкування, взаємовпливу, безпосередньої та опосередкованої технічними засобами комунікації. Якщо в просторі студентського містечка домінує атмосфера доброзичливості, допомоги, уваги до кожного індивіда, задоволення культурних запитів та інтересів студентів, їх фізичного зміцнення і духовного зростання – такий простір можна характеризувати як оптимізаційно-стабілізуючий, орієнтований

на фундаменталізацію педагогічно-виховного середовища, яке включає оптимальні умови для життя, відпочинку, спортивних і мистецьких занять, самостійної роботи студентів, які мешкають у гуртожитку, залучення їх в науково-дослідницьку роботу.

Погодимось із думкою В. Волчкової про те, що «... проблема створення згуртованого колективу в студентському гуртожитку не має достатнього висвітлення в науковій літературі в межах вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки, що знижує потенціал виховної роботи вищого навчального закладу. Важливу роль у вирішенні даної проблеми відіграє правильне використання всього комплексу нерозривності навчально-виховної роботи, виховного впливу на студентів у позаурочний час. Саме тому у сферу наших наукових інтересів потрапив виховний процес студентського гуртожитку» [7, с. 17].

Тематика життя студентів у студентському містечку знаходить відображення у розвідках зарубіжних учених. Показовою в даному сенсі є книга австралійських дослідників К. Мак Інніс, Р. Джеймс і С. Мак Наут «Перший рік в кампусі». Автори зазначають, що для деяких студентів перехід до університету є викликом і перешкодою, тоді як для інших це лякаюча прірва. Головне завдання для університетів – це створення найкращих умов для студентів-першокурсників, залучення більшої кількості студентів до простору вищої освіти, задовольняючи широкий спектр потреб студентів. «Однак така підтримка не повинна зменшувати виклик незалежності навчання. Виклик – і розумний рівень тривоги – є частиною подорожі до інтелектуальної незалежності. Це позитивний розвиток подій, але існує ризик того, що в зосередженні уваги майже виключно на сприйнятті студентами якості навчання, значущість загального університетського досвіду. Роль соціального контексту навчання повинна бути у стратегічному плануванні покращити перший рік академічного досвіду. Відкритий доступ і гнучке проведення курсу є складними припущеннями про способи, якими курси

та навчання повинні бути структуровані. Тим не менш, в кампусі досвід університету для студентів забезпечує навчання можливості, які важко відтворити іншими структурами та формами» [43, с. 15].

Дж. Елкінз і С. Форрестер наполягають на тому, що «позакласна участь» надає студентам можливості для насиченого соціального життя, яке тісно пов'язане з почуттям спільноти кампусу. Вчені провели дослідницький факторний аналіз, щоб дослідити основну факторну структуру відчуття масштабу громади. Обрані фактори слугували залежними змінними, а рівень залученості респондентів поза класом, що впливає з кластерного аналізу, використовувався для вимірювання відмінностей у сприйнятті почуття спільноти кампусу на основі залученості за допомогою одностороннього багатофакторного дисперсійного аналізу. Результати загалом вказують на те, що студенти з вищим рівнем участі в певних сферах участі в кампусі мають значно більше відчуття спільноти в кампусі за такими факторами: викладання та навчання, історія та традиції, різноманітність і прийняття, досвід проживання, а також самотність і стрес [42].

Погоджуючись із тим, що буття здобувачів вищої освіти в просторі кампусу надає їм можливості для насиченого соціального життя, тісно пов'язаного з почуттям спільноти кампусу, додамо – адаптація до життя в студентському містечку внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти супроводжується цілим комплексом ускладнюючих факторів. Із появою значної кількості внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти внаслідок російсько-української війни відбувається оновлення підходів до здобуття вищої освіти особами з особливих соціальних груп, зокрема – тих молодих людей, котрі вирішили попри все продовжувати навчання у виші з новими для себе умовами. І якщо побутові проблеми вирішуються керівництвом студентських містечок шляхом створення для таких студентів якісних побутових умов, то соціально-психологічні проблеми, що ґрунтуються

на складності входження в нове соціальне середовище, зважаючи на особистісні риси характеру кожної особи, вирішуються більш складно. Фінансово-матеріальні проблеми розв'язуються шляхом реалізації державних програм щодо пільг внутрішньо переміщеним особам, у тому числі – здобувачам вищої освіти. Культурно-дозвілєві проблеми можуть бути вирішені також на рівні вишу і зокрема, студентського містечка, в просторі якого студент, відірваний від рідного міста або села, батьків, родичів, друзів, має знайти все необхідне для успішної адаптації та соціалізації.

У демократичному українському суспільстві вирішальну роль відіграє інститут місцевого самоврядування. З часів незалежності України в закладах вищої освіти неабиякої популярності набуло студентське самоврядування, яке в умовах сучасності відіграє роль певного символу академічної демократії. Ю. Кращенко розглядає систему студентського самоврядування як «... цілісний структурований механізм, який дає змогу студентам через самоорганізовану діяльність брати участь у керівництві справами свого колективу у взаємодії зі всіма органами управління вищим навчальним закладом, захищати власні права та інтереси, сприяє гармонійному розвитку особистості майбутнього фахівця, виховуючи лідерські якості, соціальну активність» [19, с. 9].

В умовах вишу і, зокрема, студентського містечка, здобувачі вищої освіти самостійно планують, організують та реалізують певну частину свого студентського життя, розв'язують складні для себе проблеми у різних аспектах університетського простору, демонструючи суб'єкт-суб'єктну комунікацію з адміністрацією ВНЗ та професорсько-викладацьким складом. Відтак, студентське самоврядування і керівництво наряду з активом студентського містечка беруть на себе одну з головних функцій в адаптації внутрішньо переміщених

здобувачів вищої освіти до університетського середовища і подальшої соціалізації в умовах студентського містечка.

2.3. Програма адаптувального соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти засобами Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти

Сучасні європейські практики оптимізації системи вищої освіти активізували процес організації в багатьох вишах України психологічних і соціально-психологічних служб із метою надання допомоги особистості та групі в складних життєвих обставинах – соціальних і психологічних. Ідея створення системи надання кваліфікованої соціальної і психологічної підтримки студентам знаходиться у фокусі дослідницької уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів і базується на принципах гуманізму, індивідуалізму, доступності, науковості, комплексності, системності, міждисциплінарності, структурності, цілісності, професійності.

Однією з найважливіших умов діяльності соціально-психологічної служби ВНЗ є активна участь самих студентів, особливо – студентів спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка» і «Психологія» у форматі координації «рівний – рівному». Освітньо-наукова діяльність у комплексі з локалізацією життєвого простору генерує у здобувачів вищої освіти спектр спільних інтересів, групову самосвідомість, свою особливу субкультуру, спосіб життя і поведінкові моделі, що доповнюється і підсилюється віковою однорідністю (від 17 до 25 років у середньому), в багатьох – єднанням на основі спільної «малої батьківщини», захоплень, наукових, мистецьких або спортивних інтересів тощо.

В. Панок і О. Острова стверджують, що основною метою діяльності соціально-психологічної служби ВНЗ є «... підвищення

ефективності навчально-виховного процесу засобами практичної психології і соціальної педагогіки та, одночасно, захист психічного здоров'я всіх його учасників – студентів, викладачів та співробітників. Діяльність психологічної служби вищого навчального закладу має відбуватися в руслі основної мети навчально-виховної діяльності закладу освіти, сприяти досягненню його кінцевих цілей – формування особистості та професійних якостей спеціаліста, підготовка до самостійного свідомого професійного, соціального та особистого життя. Це означає, що психологічна служба має забезпечити формування, разом з викладачами і вихователями, професійно-, соціально- та особистісно компетентну особистість» [27, с. 9-10].

Підкреслимо, що соціально-психологічна служба (далі – Служба) є структурним елементом ВНЗ і складовим елементом державної системи України, орієнтованої на підтримку соціального та психологічного стану здобувачів вищої освіти та функціонує у напрямі створення позитивних соціально-психологічних умов для розвитку та саморозвитку студента (студентки).

Соціально-психологічна служба забезпечує:

а) фахове, послідовне і комплексне вивчення, з орієнтацією на сучасні наукові дослідження, складових психофізичного розвитку здобувачів вищої освіти, мотиваційних регуляторів їхньої поведінки та академічної діяльності з урахуванням статі, віку, а також психофізичних, інтелектуальних, культурних та інших індивідуальних особливостей;

б) реалізація соціальних і психологічних умов для (само)розвитку та (само)виховання здобувачів вищої освіти;

в) продуктивне і конструктивне виконання вищими навчальними закладами України освітніх і виховних завдань, передбачених діючим національним законодавством у сфері освіти.

Практична діяльність Служби в сучасному освітньому просторі України реалізується соціальними працівниками і соціальними

педагогами, психологами, методистами виховного відділу вишу, а також фахівцями, котрі мають відповідну фахову підготовку. Відповідно до штатного розкладу працівники Служби належать до педагогічних працівників, а відтак, згідно з діючим законодавством, володіють усіма правами і гарантіями, якими користуються представники даної професійної категорії. Служба у своїй діяльності спирається на Конституцію України, Декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Закони України про освіту, Конвенцію про права дитини, Закон України Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню, Положення про психологічну службу системи освіти України, Етичний кодекс психологів України та інші закони України, які регулюють відповідну сферу професійної діяльності [15].

Серед ключових напрямів діяльності служби виділимо наступні:

1. Соціально-психологічна адаптація здобувачів вищої освіти до навчального процесу.
2. Допомога здобувачам вищої освіти та їх підтримка в складних життєвих обставинах.
3. Підтримка співробітників та здобувачів вищої освіти ВНЗ в умовах воєнного стану.
4. Соціально-психологічна допомога представникам особливих груп здобувачів вищої освіти – сиротам, особам з особливими потребами, особам, котрі мають певні соціальні пільги, ветеранам війни, внутрішньо переміщеним здобувачам вищої освіти.
5. Допомога професорсько-викладацькому складу в процесі оптимізації освітнього процесу.

У контексті даного дослідження ми зосередимо увагу на ролі Служби в процесі соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти. Як вже було зазначено вище, в умовах війни вивчення механізмів і закономірностей адаптації внутрішньо

переміщеної особи в різноманітних навчальних умовах набуває важливого значення. Оскільки більшість внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти, потрапляючи в умови нового для себе закладу освіти, оселяються в гуртожитку, то фокус нашої дослідницької уваги сконцентровано на студентському містечку. Саме в його просторі фахівці Служби здійснюють свій професійний вплив на тих, хто потребує особливої уваги. Різноманітні зв'язки здобувачів вищої освіти в умовах академічного середовища, їх своєрідність, несхожість із аналогічними зв'язками оточуючих, одночасно – швидка зміна обставин життя за необхідності збереження власного «Я» визначають подальший розвиток процесу соціальної індивідуалізації особистості. Завдання академічного середовища не тільки в тому, щоб дати зразок або тип перетворення особистості у високо оцінюваного на ринку праці фахівця, але й у тому, щоб перенести центр ваги діяльності освітнього закладу на гармонійний розвиток і вдосконалення особистості.

Своєрідним провідником або, образно кажучи, «ниткою Аріадни» в пошуку максимально продуктивних шляхів переходу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти з однієї реальності в іншу має стати соціально-психологічний супровід, здійснюваний Службою в просторі студентського містечка вищого навчального закладу. В широкому розумінні соціально-психологічний супровід є імплікативним (взаємопроникним) комплексом тривалої і цілеспрямованої соціальної підтримки та індивідуалізованої психологічної допомоги. Говорячи про супровід у загальному контексті, сучасні вітчизняні дослідники мають на увазі будь-яку людину, що потрапила в складну життєву ситуацію. Закономірності розвитку особистості, котра перебуває в складних, а інколи і небезпечних для життя обставинах, є предметом такого нового наукового напрямку, як психологія соціальної роботи [30].

У даній частині дослідження ми пропонуємо комплексну *Програму адаптувального соціально-психологічного супроводу*

внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти засобами Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти.

Простір реалізації програми – студентське містечко ВНЗ.

Структурно програма складається з п'яти блоків, послідовно пов'язаних між собою – етапів.

I. Інтегрована оцінка рівня потреб індивіда (внутрішньо переміщений (-а) здобувач (-ка) вищої освіти) або / та соціальної групи. На цьому етапі фахівці Служби прицільно займаються комплексною оцінкою потреб особи, котра сама звернулася до Служби або співробітники служби запропонували свою допомогу. Система комплексної оцінки рівня соціально-психологічної напруженості індивіда та, відповідно, його потреб, дозволить виявити загальну картину соціально-психологічної дезадаптивності у разі її наявності. Тут буде корисною шкала «соціально-психологічної стабільності», побудована в результаті анкетування, співбесіди або інших методів. Шкала побудована на основі показників трьох типів: а) показник потенційної дестабілізації; б) показник хиткості балансу між стабільністю та нестабільністю; в) показник активної різного ступеню дестабілізації.

II. Комплексний характер впливу на адаптивний сенс соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти. Одним із базових принципів розв'язання процесу дезадаптації індивіда є комплексний характер впливу на нього. На цьому етапі актуалізуються складові комплексу причин, кумулятивна дія котрих гальмує процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти до нових умов життя і навчання. На даному етапі фахівці Служби «точково» розглядають причини можливої дезадаптації та потенційної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти з метою з'ясування широти спектру причин, що уповільнюють процес соціальної адаптації вказаної соціальної групи.

III. Систематизація і координація зусиль фахівців Служби і осіб, котрі охоплені соціально-психологічним супроводом (реципієнти) на засадах координаційної взаємодії. За допомогою соціально-психологічного супроводу можна суттєво підвищити рівень адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти до нових умов життя і навчання. Після важких життєвих колізій, які переживають внутрішньо переміщені студенти і студентки, внутрішніх ресурсів індивіду вже не вистачає. І саме в такій ситуації соціально-психологічний супровід стає впливовим додатковим ресурсом у процесі відновлення життєвих сил особистості. Здійснюваний Службою супровід сприяє вирішенню актуальних життєвих проблем людини, пов'язаних із «відривом» від батьків, родичів, друзів, товаришів по навчанню, звичного оточення, рідної домівки і того, що називають «малою батьківщиною». Часто всі вказані проблеми постають «тут, так і зараз» і потребують вирішення негайно – і тут без соціально-психологічного супроводу не обійтися.

IV. Продукування компонентів системи конкретних заходів (механізмів) на різних стадіях оптимізації процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти. «Знаючи, що її супроводжують, людина має повсякчас відчувати, що вона не сама у своїх стражданнях, у неї тепер є надійний попутник. І це вже вагомий ресурс, завдяки якому її бачення пережитої травми буде змінюватися, поглиблюватися, набувати більш конструктивного характеру. Надалі болісне минуле поступово прояснитиметься, осмислюватиметься в його зв'язках із сьогоденним днем, з найближчим майбутнім. Важливим є акцент на подоланні, що передбачає розуміння власної ролі в тому, що довелося пережити та подужати. Кожен такий крок потроху повертає людину до життя, створює умови для все більш активного проектування своєї подальшої активності, підвищує загальний рівень психологічного добробуту» [38, с. 12].

V. Моніторинг досягнутих проміжних результатів і корегування складових подальшого розгортання процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти. В загальному розумінні моніторинг – це процес безперервного або періодичного збору інформації про стан певних параметрів об'єкта або суб'єкта спостереження. В контексті нашого дослідження процедурі моніторингу піддано процес спільного впливу фахівців служби і самого реципієнта на розвиток його соціальної адаптації в нових умовах життя і навчання. Супровід, зазвичай, є протяжним у часі, тобто процесом із віддаленим результатом; він асоційований із реальним повсякденним життям людини, характеризується довірчими, емпатичними відносинами, що складаються між реципієнтом і фахівцями Служби. Авторську схематичну інтерпретацію Програми адаптувального соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти засобами Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти наведено на рис.2.1.

Очікувані результати реалізації комплексної Програми адаптувального соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти засобами Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти в просторі студентського містечка ВНЗ:

1) стабілізація / зростання рівня соціально-психологічного стану супроводжуваної особи або осіб – внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти;

2) загальне покращення соціально-психологічного клімату в просторі студентського містечка ВНЗ:

3) сприяння формуванню соціально-психологічної готовності внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти до конструктивної, емоційно виваженої взаємодії зі студентським колективом, розширення комунікативного простору, активізація залученості до освітньої,

науково-дослідної, громадської діяльності, волонтерства, суспільно-корисних практик, спортивних і мистецьких заходів;

4) редукція або усунення психосоматичних обмежень супроводжуваної особи, пов'язаних із реальною життєвою ситуацією конкретного індивіда, «виведення» переживань минулого «за дужки» реальності;

5) популяризація діяльності Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти, зокрема – в просторі студентського містечка ВНЗ, як наслідок – зростання затребуваності фахової допомоги спеціалістів Служби різним категоріям осіб, які потребують соціально-психологічного супроводу.

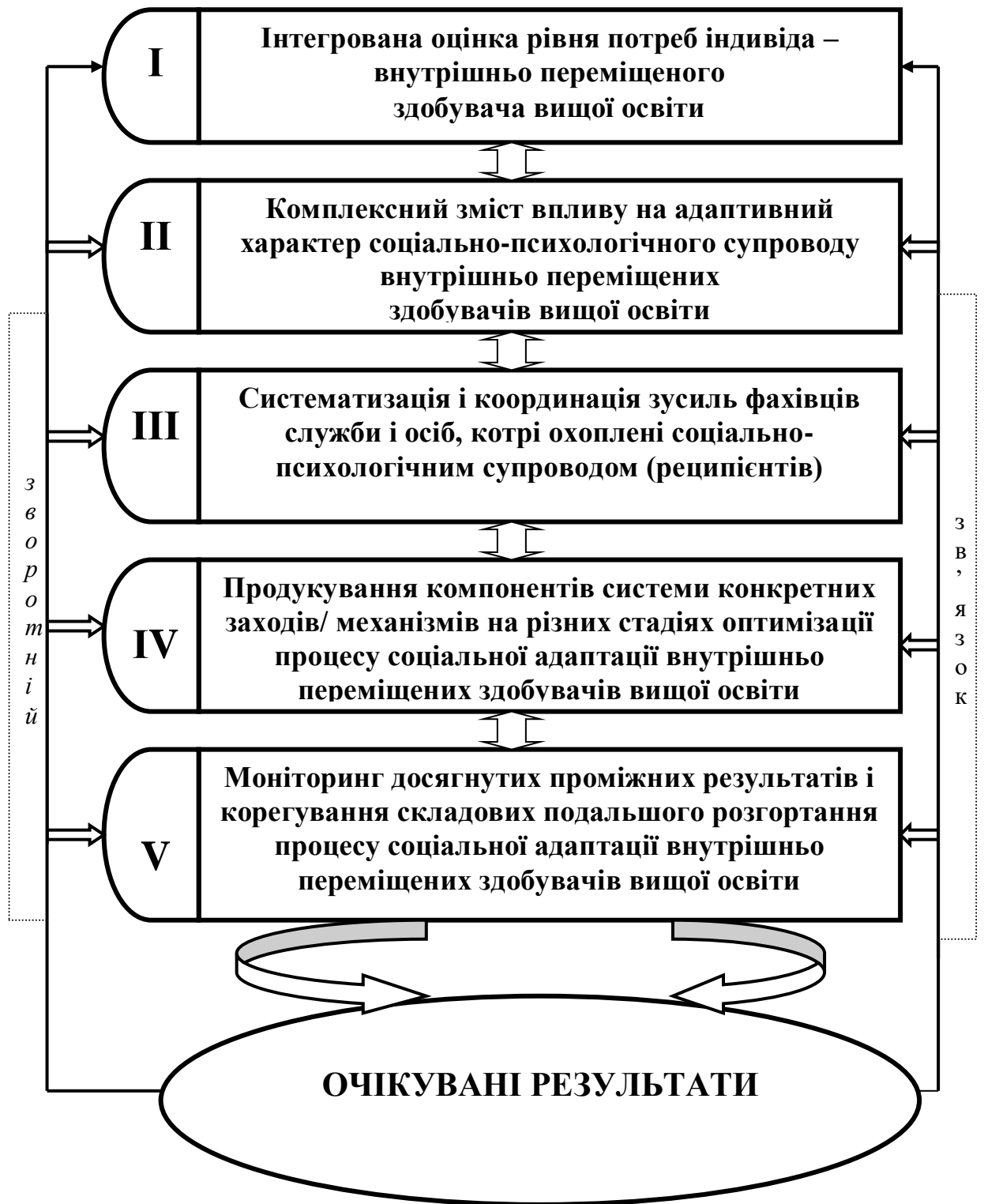

Рис.2.1. Схематична інтерпретація Програми адаптувального соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти засобами Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти (авторська розробка)

ВИСНОВКИ

Розв'язана російською федерацією війна проти суверенної України, радикально змінила не тільки всі царини суспільного життя, але й спровокувала ряд соціальних проблем, які досі не зачіпали нашу державу. У зв'язку з масовою міграцією українців з територій, охоплених війною у більш безпечні регіони України або за кордон, у повсякденному житті та у наукових текстах з'явилися поняття «біженці» та «внутрішньо переміщені особи».

Показано, що значну частину внутрішньо переміщених осіб складають здобувачі вищої освіти, яких війна застигла серед навчального року і примусила вирішувати складні питання щодо подальшої освіти. Такі юнаки та дівчата стали однією з найбільш соціально незахищених і вразливих верств населення: в результаті війни вони нерідко втрачають зв'язки з рідними, близькими та друзями, позбавляються житла, звичного способу життя, а відтак – змушені адаптуватися до нових життєвих ситуацій.

Підкреслено, що переміщеним студентам особливо складно у стані війни, коли багатократно зростають соціальні, політичні, економічні, культурні проблеми: вони стають особливою соціальною групою, представники якої потребують значної уваги з боку державних соціальних служб, громадських організацій, орієнтованих на надання соціальних послуг; викладачів вишів, фахівців соціально-психологічної служби навчальних закладів та інших зацікавлених суб'єктів.

Доведено, що соціальна адаптація є взаємодоповнюючим та взаємопов'язаним поняттям, адже має в якості мети допомогу особистості пристосуватися до середовища, сформувати або відновити соціальні функції. Адаптація індивіда до нових умов життя, в частині випадків супроводжується кризовими станами, психічними розладами, відчуттям дискомфорту і соціальної фрустрації. Для індивідів з високим

рівнем спротиву зовнішнім негативним впливам процес соціальної адаптації розвивається без суттєвих проблем.

Обґрунтовано, що соціальна адаптація внутрішньо переміщених студентів має декілька складових, вона є тривалою в часі та вимагає сучасних міждисциплінарних підходів, методів і технологій. Співпраця педагогів, психологів і соціальних працівників покликана сприяти інтеграції внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти до соціокультурного і навчального середовища, а також розв'язанню ними соціальних, культурних та економічних проблем.

За результатами роботи з'ясовано, якими специфічними рисами супроводжується процес адаптації внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти в умовах студентського містечка, як складно-структурованої педагогічної системи, в межах якої живуть і навчаються молоді люди, характер, звички, поведінкові моделі та життєві модули ще не є сформованими остаточно. Сучасна наука свідчить про те, що формування особистості молодої людини здійснюється під впливом процесів спілкування, взаємовпливу, безпосередньої та опосередкованої технічними засобами комунікації.

У контексті магістерського дослідження запропоновано комплексну Програму адаптувального соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти засобами Соціально-психологічної служби закладу вищої освіти в просторі студентського містечка ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпатова О. Актуальні проблеми вищої професійної освіти: *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: збірник тез. за доповідями учасників XI Міжнародної науковопрактичної конференції*. Упорядник: Л.М.Тягур. К.: Національний авіаційний університет, 2023. С. 6-9.
2. Білаш С. М., Свінцицька Н. Л., Лисаченко О. Д. та ін.. Адаптація внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища. *Синергетичний підхід до проектування життєвого простору особистості: зб. наук. матеріалів III Міжнарод. наук.-практ. конф. (27-28 квітня 2023 р., м. Полтава)*. Полтава, 2023. С. 26-31.
3. Блажівський М. І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського національного університету внутрішніх справ: Серія психологічна*. 2014. №1. С.233–242.
4. Бондаренко О. М. Соціальна адаптація особистості в умовах пострадянського суспільства: автореф. дис.на здоб. н.ст. канд. філос. наук: 09.00.03 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т (м.Одеса) ім. К. Д .Ушинського. Одеса, 2004. 19 с.
5. Брайченко Т. В., Якухіна Н. О. Соціальна адаптація дітей із родин внутрішньо переміщених осіб. *Педагогічний вісник*. 2023. № 3 (113). С.97–100.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Волчкова В. М. Деякі аспекти адаптації студентів вищого навчального закладу в умовах формування згуртованого колективу в гуртожитку. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2014. № 5 (288). Ч. II. С. 17-23.

8. Дідух .І. Я., Комар І. В. Петришин Р. А. Соціальна підтримка студентської молоді в Україні в умовах війни. *Вісник науки та освіти*. 2023. №11(17). С. 680-690.
9. Дмитраш О. Ю. Чинники, що впливають на проектування студентських освітньо-культурних просторів і будівель. *Теорія та практика дизайну*. 2022. Вип. 25. С. 49-57.
10. Дмитренко Ю. С. Роль системи студентського самоврядування в адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища. *Імідж сучасного педагога*. 2016. №9 (168). С. 16–19.
11. Дуб В. Г. Психолого-педагогічний супровід студентів-переселенців. *Молодь і ринок: наук.-пед. журн. Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка*. Дрогобич, 2016. С. 68–72
12. Єнгалічева І. В. Соціальна адаптація як вид соціальної послуги незахищених категорій населення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2024. Вип. 1(54). С. 48-52.
13. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип.21 (1). С.204-214.
14. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII. зі змінами. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>.
15. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України | упоряд. Панок В. Г., Цушко І. І., Обухівська А. Г. К.: Ніка-Центр, 2005. 436 с.
16. Камбур А. Соціальна адаптація особистості: монографія. Чернівці: Золоті литаври, 2012. 252 с.
17. Кравченко О. Соціально-психологічна підтримка ментального здоров'я учасників освітнього процесу в кризових ситуаціях

- (практичний досвід). *Social work and education*. 2023. №10(1). С. 352-46.
- 18.**Кравцов С. О. Теоретичне бачення соціальної адаптації: стан, погляди, підходи. *Український соціум*. 2008. №3. С.83-96.
- 19.**Кращенко Ю. П. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування: автореф. дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». К., 2012. 20 с.
- 20.**Крошка С. А. Умови адаптації внутрішньо переміщених осіб та студентів із зони АТО. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф.* Лисичанськ: ФОП Пронькіна К. В., 2017. С.104-108.
- 21.**Лукашевич М. П., Шандор Ф. Ф., Червона Л. М. Людина. Адаптація. Соціалізація (соціологічний контекст): підручник. Ужгород: «АУТДОР-ШАРК», 2023. 208 с.
- 22.**Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика): підручник. К.: Каравела, 2009. 368 с.
- 23.**Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету, Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2016. Вип. 12. С. 131–138.
- 24.**Медична та соціальна реабілітація: навч. посіб. /за заг. ред. Мисули І. Р., Вакуленко Л. О. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 402 с.
- 25.**Модернізація змісту професійної підготовки магістрів соціальної роботи: навчально-програмне видання / Т. Г. Вермієнко, В. О. Гуріч, Т. О. Дмитренко, С. В. Копилова, Т. В. Коршун, С. К. Костючков, О. В. Федорова, Т. О. Черкашина, Т. М. Швець; укладач С. В. Копилова. Херсон: вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. 180 с.

26. Олійник І. В., Янченко О. С. Проблема психолого-педагогічного супроводу студентів з числа внутрішньо переміщених осіб. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2018. № 2 (16). С. 114-122.
27. Панок В. Г., Острова В. Д. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти). К.: «Освіта України», 2010. 230 с.
28. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social work and education*. 2022. Vol. 9. №1. С. 89-99.
29. Попович А. М. Соціальні бар'єри та соціальна реабілітація. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1(40). С. 227–229.
30. Прикладна психологія: навчальний посібник / В. М. Павленко, І. В. Кряж, О. Л. Луценко та ін.; за ред. В. М. Павленко. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 532 с.
31. Рюль В. О. Рюль К. В. Соціальна адаптація жінок ВПО в Закарпатській області. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2024. Вип. 1(54). С. 189-194.
32. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 472 с.
33. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів) / уклад.: Г. В. Коваль, Е. І. Костишин, Г. П. Васянович та ін.; за ред. Г. В. Коваль. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 208 с.
34. Соціальна адаптація обдарованої особистості: від дитинства до юності: методичний посібник / К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко,

- Г. В. Ільїна та ін.. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 106 с.
- 35.**Столярик О., Семигіна Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10. № 1. P. 63-77.
- 36.**Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. Вип.4 (59). С.57–68.
- 37.**Юрків Я. І., Луканов Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип.1 (48). С.469–472.
- 38.**Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід: практичний посібник /за наук. ред. Т. М. Титаренко, М. С. Дворник. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 154 с.
- 39.**Ahmad K., Iqbal H. Group intervention for university students who are Internally Displaced Persons. *International Journal of Intercultural Relations*. 2022. Vol. 91. P. 274-281.
- 40.**Boichenko M., Hubina O. Adaptación de estudiantes desplazados internamente a nuevos entornos de aprendizaje mediante métodos innovadores de formación docente abierta en perspectivas de guerra. *Revista Eduweb*. 2023. № 17(4). P. 96–104.
- 41.**Britannica dictionary. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/adaptation>
- 42.**Elkins D. J., Forrester S. A., Noel-Elkins A. V. Students' Perceived Sense of Campus Community: The Influence of Out-of-Class Experience. *College Student Journal*. 2011. Vol. 45. №1. P. 105-121.
- 43.**McInnis C., James R., McNaught C. First year on campus. Canberra: AGPS, 1995. 151 p.

**Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти
Херсонського державного університету**